

بررسی جامعه‌شناختی رابطه بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی دانشجویان و نگرش‌های دینی آنها

امراه کشاورز^۱

دکتر جهانگیر جهانگیری^۲

چکیده

تحقیق حاضر، با هدف بررسی نگرش‌های دینی دانشجویان دانشگاه شیراز، به شیوه پیمایش صورت گرفته است که جهت تبیین بهتر متغیر وابسته؛ چارچوب نظری تحقیق، تلفیقی از نظریات وبر، اینگلهارت، هالامی و آرجیل انتخاب شده است.

حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران و به دلیل همگنی نسبتاً زیاد جامعه آماری ۴۰۰ نفر تعیین شده که از روش نمونه‌گیری تصادفی سیستماتیک برای انتخاب افراد استفاده شده است. متغیرهای مستقل تحقیق شامل متغیرهای جمعیت‌شناختی، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، جامعه‌پذیری مذهبی، میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی و میزان مادیگرایی و متغیر وابسته شامل نگرش دینی بوده که از ترکیب اعتقادات دینی، شناخت‌های دینی و شعائر دینی بدست آمده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد بر اساس متغیرهای جمعیت‌شناختی تفاوت معنی‌داری بین نگرش دینی دانشجویان وجود داشته است. چنانکه بر اساس نوع دانشکده، نگرش دینی دانشجویان شاغل به تحصیل در دانشکده ادبیات و علوم انسانی از دانشجویان مهندسی قویتر بوده ضمن آنکه نگرش دینی دانشجویان متأهل از دانشجویان مجرد قویتر بوده است. همچنین بررسی رابطه بین مقطع تحصیلی و نگرش دینی نشان می‌دهد هر قدر مقطع تحصیلی افزایش می‌یابد، نگرش دینی دانشجویان روبره پایین میل می‌کند.

یافته‌های تحقیق رابطه مثبتی را بین متغیرهای جامعه‌پذیری مذهبی و میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی با نگرش دینی نشان می‌دهد ضمن آنکه بین میزان مادیگرایی و نگرش دینی رابطه منفی را نشان می‌دهد. جهت سهولت بررسی متغیر پایگاه اقتصادی - اجتماعی بین ابعاد آن و نگرش دینی بررسی صورت گرفته که نتایج نشان می‌دهد بین شغل و تحصیلات پدر و مادر و نگرش دینی رابطه معنی‌داری وجود ندارد اما بین هزینه و درآمد و نگرش دینی رابطه معنی‌داری وجود دارد.

نهایتاً برای تبیین متغیر وابسته از رگرسیون چند متغیره استفاده شده که نتایج نشان می‌دهد، جهت تبیین متغیر وابسته، به ترتیب سه متغیر جامعه‌پذیری مذهبی، میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی و میزان هزینه وارد معادله شده است. این سه متغیر در مجموع ۸۰/۰۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین نموده‌اند.

^۱ keshavarz123@yahoo.com

^۲ dr.jjhangiri@gmail.com

^۱ عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور مرکز الگودرز

دوایان بخش علوم اجتماعی دانشگاه شیراز

مفاهیم کلیدی:

دانشجویان، نگرش دینی، پایگاه اقتصادی-اجتماعی، مادیگرایی، جامعه پذیری مذهبی، وسایل ارتباطی

مقدمه:

دین به عنوان یکی از نهادهای اجتماعی در تعامل با سایر نهادها و حوزه‌های اجتماعی است (Johnston, 1988) که در جامعه ایران به دلیل ساختار حاکم، این تعامل بسیار بیشتر است و وقوع انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ مجدداً موجب پرننگتر شدن این تعامل شده است. از سوی دیگر جامعه ایران دارای ساختار جمعیتی جوانی است که به دلیل گسترش آموزش عالی، دانشجویان بخش عظیمی از جمعیت آنرا تشکیل می‌دهند و چون جامعه پذیرایی افراد، عمدتاً پس از انقلاب اسلامی شکل گرفته، به همین دلیل انتظار نگرش‌های مذهبی از آنها وجود دارد. اما چنان که تحلیل‌های نظری نشان می‌دهد، در جوامع در حال گذار (از جمله ایران) دینداری یکی از متغیرهای اجتماعی است که دستخوش تحولات گسترده‌ای است (دورکیم، ۱۳۸۱) و چون شناخت علمی درستی در این زمینه وجود ندارد، محقق با هدف تعیین و تشخیص چگونگی نگرش‌های دینی دانشجویان، به دنبال بررسی علمی آن است. بنابراین تحقیق مزبور در پی پاسخ به پرسش‌های زیر است. نگرش‌های دینی دانشجویان چگونه است و عوامل مؤثر بر آن کدامند؟ عوامل اجتماعی چه نقشی در شکل‌گیری و جهت‌دهی نگرش‌های دینی دانشجویان دارند و میزان اثر گذاری هر کدام چقدر است؟ نهایتاً این که عوامل اجتماعی چه میزان از واریانس متغیر وابسته را تبیین می‌نمایند.

مروری بر تحقیقات پیشین:

الف: تحقیقات داخلی

دکتر تقی آزاد ارمکی و غیاثوند در کتاب "جامعه‌شناسی تغییرات فرهنگی" که حاصل مرحله اول بخش تکمیلی سنجش ارزش‌های جهانی بوده، باهدف شناخت وضعیت ابعاد مختلف ارزش‌های دینی، سیاسی، خانوادگی، اجتماعی، جنسیتی و جهانی در ایران و هم‌چنین تعیین جایگاه ارزش‌های جهانی ایران در مقایسه با سایر کشورها، نمونه‌ای ۲۵۳۰ نفری از کلیه مردان و زنان ۱۵ سال به بالای مناطق روستایی و شهری استان‌های مختلف کشور به استثنای سیستان و بلوچستان و کردستان را انتخاب نموده که نتایج تحقیق به شرح ذیل بوده است:

از نظر ۷۹ درصد پاسخگویان، در زندگی شان دین دارای ارزش بسیار مهم و از نظر ۱۴/۹ درصد حدوداً مهم و فقط از نظر ۱/۱ درصد، کاملاً بی اهمیت بوده است. به طور کلی، در بین ۷ ارزش مهم زندگی افراد، دین دارای بیشترین ارزش بوده است. ۹۴/۳ درصد از افراد، نقش خداوند را در زندگی و کنش‌های فردی و اجتماعی شان بسیار با اهمیت دانسته‌اند. ۸۹/۴ درصد افراد، خود را فردی مذهبی معرفی نموده‌اند. ۹۹/۴ درصد افراد به خدا، ۹۷/۷

درصد به قیامت، ۹۳/۵ درصد به وجود جهنم و ۹۴/۱ درصد به وجود بهشت اعتقاد داشته‌اند که بر حسب جنسیت اعتقادات دینی زنان در مقایسه با مردان قویتر بوده است. ۸۳/۳ درصد پاسخگویان هر روز نمازشان را خوانده‌اند که بر حسب جنسیت، زنان بیش از مردان و متاهلین بیش از مجردین نمازشان را به جا می‌آورند. هم‌چنین بر حسب سن، هر چقدر سن افراد افزایش می‌یابد گرایش بیشتری به خواندن نماز پیدا می‌کنند. هم‌چنین بر حسب تحصیلات، هرچقدر تحصیلات افزایش می‌یابد، گرایش افراد به خواندن نماز کمتر می‌شود. (کم سوادان ۹۷ درصد، تحصیلات بالا ۸۵ درصد) (ارمکی و غیاثوند، ۱۳۸۳).

محمد رضا طالبان در تحقیقی تحت عنوان "خانواده دانشگاه و جامعه پذیری مذهبی" به بررسی نقش خانواده، دانشگاه و تحصیلات بر جامعه پذیری مذهبی نوجوانان پرداخته است که با توجه به چارچوب نظری تحقیق انتظار داشته است اولاً دینداری نوجوانان خانواده‌های تحصیل کرده دانشگاهی کمتر از سایر خانواده‌های با تحصیلات کمتر و بی‌سواد باشد. ثانیاً در خانواده‌های تحصیل کرده دانشگاهی فشار هنجاری والدین نسبت به انجام مناسک مذهبی فرزندان نوجوان کمتر از سایر خانواده‌ها باشد. نتایج به دست آمده از تحقیق دقیقاً با چارچوب نظری ارائه شده انطباق داشته که نشان می‌دهد بین تحصیلات و دینداری رابطه منفی وجود دارد. حتی در بالاترین سطوح تحصیلی والدین، دینداری فرزندان نوجوان آنها نسبتاً قوی و یا بالاتر از متوسط نظری مقیاس دینداری بوده است (طالبان، ۱۳۷۸).

کی‌آرش پارسا در پایان نامه خود زیر عنوان "جریان نوسازی و تأثیر آن بر معرفت دینی" بیان می‌کند، نوسازی در غرب باعث تغییر شکل مذهب از شکل جادوئی به شکل عقلایی شد. ایشان در مورد جریان نوسازی و تأثیر آن بر جامعه‌ایرانی عنوان می‌کند دو نوع معرفت دینی سنتی و نوین در ایران شکل گرفته که انتظار است رستگاری در معرفت سنتی دینی به پس از مرگ، ولی در معرفت دینی نوین به قبل از مرگ موکول شود. هم‌چنین در معرفت سنتی دینی رستگاری، پاداشی از طرف خداوند است که پس از مرگ به انسان داده می‌شود ولی در معرفت دینی نوین رستگاری نتیجه عمل انسانی است. هم‌چنین وی مطرح می‌کند تصور انسان سنتی از خدا در جامعه بیشتر متافیزیکی است در حالی که انسان مدرن تصور کمتر متافیزیکی و بیشتر انسانی از خدا دارد (پارسا، ۱۳۷۷).

فرامرزی رفیع پور نویسنده کتاب "توسعه و تضاد" بیان می‌کند در نتیجه تحقیقی در سال ۷۱ در مورد این که آیا از نظر مردم ارزشها تغییر کرده‌اند یا نه، با ۳۱۴ نفر از کارکنان و کارمندان سه وزارتخانه بهداشت، آموزش عالی و جهاد سازندگی مصاحبه کرده - در اینجا سه زمان یعنی سالهای ۵۶، ۶۵ و ۷۱ مد نظر بوده - که این نتایج به دست آمده است. ۸۹ درصد پاسخگویان معتقد بودند در سال ۶۵ اعتقاد مردم به دین زیاد بوده است که این رقم برای سال ۷۱ به ۴۳/۲ درصد رسیده است، این در حالی است که پاسخگویان بیان کرده‌اند،

میزان این اعتقاد برای سال ۵۶ حدوداً ۲۱/۹ درصد بوده است. هم چنین وی بیان می‌کند، علاقه مردم به روحانیت در سال ۶۵ حدوداً ۸۶/۷ درصد بوده است و در سال ۷۱ به ۳۲/۳ درصد رسیده، در حالی که در سال ۵۶ حدوداً ۳۱/۸ درصد بوده است (رفیع پور: ۱۳۷۷). وی هم چنین در قسمت دیگری از کتاب خود تحت عنوان عوامل مؤثر در تضعیف نقش دین، بیان می‌کند در شرایط کنونی کاهش تمایل مردم به دین را نمی‌توان ناشی از مسائل ماهیتی دین دانست، بلکه امروزه تمام تصمیم‌گیری‌ها در جامعه زیر چتر دین صورت می‌گیرد که اگر کوچکترین اشتباه در این سیاست‌گذاری‌ها صورت گیرد، لطمه بزرگی بر دین و مذهب وارد خواهد شد. (همان: ۳۵۹-۳۱۹).

ب: تحقیقات خارجی

ایوان یازبک و آدیرن لومیس در کتابی تحت عنوان " گسترش ارزشهای اسلامی در ایالات متحده آمریکا " از بین ۵۹۸ مسجد و مرکز اسلامی در آمریکا، ۵ مسجد را به عنوان نمونه انتخاب نموده که ۳۴۷ پرسشنامه توسط مسلمانان حاضر در مسجد پر شده است. در این پرسشنامه سوالاتی در مورد میزان تحصیلات، میزان پایبندی به دین، میزان مشارکت در امور مسجد، روش زندگی خصوصی و نحوه رفتار آمریکائیان غیر مسلمان با آنان (مسلمانان) و نیز انتظارات آنان از مسجد و امام جماعت گنجانده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد هر قدر الفت افراد با مسجد بیشتر باشد، آنها به اجرای دقیق احکام اسلامی پایبندتر خواهند بود و ۷۱ درصد پاسخگویان حضور در مسجد را در حفظ ایمان و اعتقاد مذهبی خیلی مؤثر دانسته‌اند. این تحقیق هم چنین نشان می‌دهد بین سن و مشارکت در فعالیت‌های مسجد رابطه وجود دارد، به نحوی که افراد جوان و مجرد نسبت به افراد پیر و متأهل کمتر مسجد می‌روند (ایوان یازبک و لومیس، ۱۳۷۱).

از نظر هالامی و آرچیل متغیرهای زمینه اجتماعی و جمعیت شناختی (سن، جنس و...) بر روی میزان مذهبی بودن افراد تأثیر گذارند و باید به عنوان با اهمیت ترین متغیرها در توجیه مذهبی بودن افراد مد نظر قرار گیرند. آنها بیان می‌کنند با توجه به تحقیقات گسترده‌ای که در زمینه مذهب صورت گرفته، افراد مذهبی از طبقات اجتماعی پائین‌تر، از زنان و از افراد ۵۰ سال به بالا بوده‌اند. البته در بین این عوامل؛ جنسیت، قویترین و گسترده ترین تأثیر را بر مذهبی بودن افراد داشته است. چنان که اثبات شده، زنان به طور متوسط از مردان مذهبی ترند (Hallami & Argyle, 1997). فرانسیس و کارتر در تحقیقی که بر روی دانش‌آموزان در مدارس دینی و غیر دینی در انگلستان طی سال ۱۹۸۰ انجام داده‌اند، به این نتیجه رسیده‌اند که رفتار مذهبی والدین دارای همبستگی مثبت (۴۹ درصد) با رفتارهای فرزندانشان است. هانس برگر و براون هم در سال ۱۹۸۴ دریافتند آموزش مذهبی در خانواده به ویژه توسط مادر تأثیر مستقیم و مثبتی بر روی مذهبی بودن بچه‌ها دارد (Ibid: ۹۹).

گیبسون و دیگران در تحقیقی در سال ۱۹۹۰ بر روی ۲۷۱۷ نفر از جوانان ۱۵-۱۴ ساله، نتیجه گرفتند که همبستگی بین حضور والدین در کلیسا با نگرش‌های فرزندان‌شان به مسیحیت به ترتیب ۴۰ و ۵۰ درصد و همبستگی حضور پدران و مادران در کلیسا با حضور فرزندان‌شان در کلیسا به ترتیب ۶۵ و ۵۶ درصد می‌باشد (Ibid: ۹).

در تحقیقی توسط کیهان موتلو در مورد عقاید مذهبی دانشجویان ترکیه، استدلال محقق این است که جامعه پذیری مذهبی در بین دانشجویان ترکیه ارتقاء یافته است. این بررسی که در سال ۱۹۷۸ و ۱۹۹۸ انجام شده نشان می‌دهد، دانشجویان در سال ۱۹۹۱ نسبت به سال ۱۹۷۸ جهت‌گیری مذهبی قویتری داشته‌اند به خصوص این که دانشجویان اعتقاد به خدا، روز قیامت، وجود بهشت و جهنم، روز داوری و این که قرآن در برگیرنده دستورات الهی است را در سال ۱۹۹۱ نسبت به سال ۱۹۷۸ بیشتر پذیرفته‌اند. همچنین اغلب دانشجویان این گویه را که فقط مسلمان به بهشت می‌روند، رد کرده‌اند و نیز اغلب آنها با این گویه که اگر انسانها درستکار باشند ولی مذهبی نباشند به بهشت می‌روند، موافق بوده‌اند (موتلو، ۱۳۷۲).

چارچوب نظری تحقیق:

بسیاری از نظریه پردازان جامعه شناسی به انحاء مختلف به بررسی ابعاد گوناگون پدیده دین و نگرش‌های دینی پرداخته‌اند. در این تحقیق با توجه به گستردگی عوامل اثرگذار؛ تلفیقی از نظریات وبر، اینگلهارت، هالامی و آرچیل برای تبیین موضوع استفاده شده است. وبر با بیان اینکه در بررسی دین به دنبال جوهر و ماهیت دین نیست به مطالعه و بررسی شرایط و اثرات نوع ویژه‌ای از کنش اجتماعی می‌پردازد (Swatos, ۱۹۹۸: ۵۴۹). به اعتقاد وی، اقسام مختلف جامعه هر کدام ممکن است تفسیرهای متفاوتی از دین داشته باشند. وی در مقاله‌ای تحت عنوان "روان‌شناسی اجتماعی ادیان جهانی" به ارتباط بین تعیین دینی سلوک زندگی و اخلاق اقتصادی و تأثیر گرفتن شیوه زندگی دینی از عوامل اقتصادی و سیاسی و تفاسیر مجدد از دین منطبق با نیازهای اجتماعی دین پرداخته و بیان می‌کند تعیین دینی سلوک زندگی تنهایی از عوامل تعیین کننده اقتصادی است. شیوه زندگی دینی نیز به نوبه خود عمیقاً متأثر از عوامل تعیین کننده اقتصادی و سیاسی است که بر حسب محدوده جغرافیایی، سیاسی، اجتماعی و ملی متفاوت است.

در مورد ارتباط بین مذهب و قشر بندی اجتماعی از تحقیقات ماکس وبر در مورد ادیان جهانی دو نتیجه مهم استخراج می‌شود: اول اینکه در تاریخ این ادیان (مسیحیت، اسلام، هندوئیسم، بودائیسم، یهودیت، کنفوسیوس و تائوئیسم) یک رابطه آشکار و واضح بین پایگاه اجتماعی و تمایل به پذیرش جهان بینی‌های دینی مختلف وجود دارد. ثانیاً واقعیت این است که نمی‌توان نگرش مذهبی را به سادگی با توجه به قشر بندی اجتماعی تعیین

کرد (Odea, 1969:96 & Weber, 1966:55). استدلال ویراین است که طبقات اجتماعی هر کدام دارای نیازها و تجارب متفاوتی هستند، فلذا به تبع این نیازها و تجارب، جهت‌گیری مذهبی متفاوتی را دنبال خواهند نمود (Swatos, ۱۹۹۸:۷۵).

از نظر وبر مأموران حکومتی و دیوان سالاران گرایش چندانی به دین ندارند و به حفظ نظم و امنیت توجه دارند و دین را وسیله سودمندی می‌انگارند. نمونه‌این گروه، طبقه مدیران تحصیل کرده کنفوسیوسی است. قشر روشنفکران آخرین گروه اجتماعی است که وبر در مورد جهت‌گیری مذهبی آنها بحث کرده است. روشنفکران چون از زمینه‌های اجتماعی متفاوت برمی‌خیزند و معمولاً از طبقه ممتاز یا طبقه متوسط، سرچشمه می‌گیرند و به همین ترتیب، سهم آنها در اندیشه‌های مذهبی متفاوت است (همیلتون، ۱۳۷۷: ۲۴۶-۲۴۵).

از نظر وبر، ممکن است بین مذهب و رفتارهای اقتصادی تنش‌هایی صورت گیرد. چنان‌که، به طور کلی، مفهوم سرمایه داری با گرایشهای زاهدانه و ریاضت‌گری ادیان رستگاری ناسازگار است و دلیلش این است که جستجوی سود، مؤمن را از زندگی معنوی منحرف می‌کند (فروند، ۱۳۶۸:۱۹۲). به طور خلاصه، می‌توان گفت گسترش مادیگرایی و توجه به مادیات در جامعه، کاهش پایبندی‌های مذهبی را به دنبال دارد.

اینگه‌هارت بر اساس دو فرضیه کمیابی^۱ و جامعه‌پذیری^۲ تغییر ارزشها از مادیگرایی^۳ به فرا مادیگرایی^۴ را که فرایندی جهانی است توجیه می‌کند. براساس فرضیه کمیابی، الویت‌های ارزشی یک فرد بازتاب محیط اقتصادی اجتماعی‌اش است، محیط اجتماعی - اقتصادی که در آن، سالها فرد بیشترین ارزش ذهنی را به آن چیزهایی داده که عرضه آنها نسبتاً کم بوده است. بر اساس فرضیه جامعه‌پذیری، ارزش‌های اساسی فرد بازتاب شرایط قبل از بلوغ اوست (Ingelhart, ۱۹۸۱). بنابراین تغییر ارزشها از محیطهای متفاوت تبعیت می‌کند که نسل‌های متوالی سالهای شکل‌گیری زندگی‌شان را در آن محیطها سپری کرده‌اند. (Van det & Scarbroug, 1998).

هالامی و آرجیل به تأثیر خانواده بر روی اعضاء توجه خاصی دارند و معتقدند خانواده بر روی اعضاء و چگونگی شکل‌گیری هویت افراد زیر مجموعه‌اش تأثیر بسزایی دارد. از نظرایشان، انتقال بین نسلی بر اعتقادات و عقاید فرد تأثیر می‌گذارد، زیرا که عامل مهمی در شکل‌گیری هویت فرد است. دیگران مهم و بویژه والدین بر رشد همه شناخت‌های اعضای خانواده تأثیر می‌گذارد چنان‌که افراد مذهبی غالباً بایک هویت خاص متولد می‌شوند. از نظرایشان، فرزندان از وابستگی گروهی (دین، طبقه و قومیت) قبل از این‌که مجموعه خاصی از

¹- Scarcity hypothesis

²- Socialization hypothesis

³- Materialism

⁴- Post materialism

اعتقادات را کسب کنند، آگاه می‌شوند. در ابتدا، آنها یاد می‌گیرند که مسلمان هستند و تعمید گرایا کاتولیک رومی و بعداً از اعتقادات خاصی حمایت می‌کنند، سپس این اعتقادات والدین به طور آگاهانه به عنوان جزئی از انتقال هویت به فرزندانشان منتقل می‌شوند. انتقال درون خانوادگی از دیگران مهم مانند آموزش رسمی، گروه‌های رقیب و گروه همالان مهمتر هستند.

با توسل به توجیهات زیر می‌توان شباهت‌هایی که بین رفتارها و نگرش‌های دینی فرزندان و والدین وجود دارد را توضیح داد: اول اینکه، فرزندان از طریق وراثت به والدین شان شبیه هستند، نه به خاطر عادت رفتن به کلیسایا اعتقادات خاص آنها. دومین توجیه این که آنها با هم در یک محیط مشترک هستند و سومین عامل را می‌توان ناشی از تأثیر و تأثر (کنش متقابل) بین فرزندان و والدین دانست. اما مهمترین راهی که والدین می‌توانند از نظر مذهبی بر بچه‌هایشان تأثیرگذار باشند، این است که آنها بچه‌هایشان را در خانه (محیط خانه) با مذهب درگیر کنند و آنها را با خود کلیسا، عبادتگاه و صومعه ببرند حتی آنها را در مراسم و مناسک مذهبی مشارکت دهند (Hallami & Argyle, 1997: ۹۸-۱۰۳) همچنین به اعتقاد هالامی و آرچیل؛ تفاوت‌های سنی، جنسی و موقعیت اجتماعی افراد بر میزان دینداری آنها تأثیر بسزایی دارد (Ibid).

بنابراین بر اساس نظریات ارائه شده، فرضیات تحقیق به شرح ذیل خواهد بود:

- ۱- به نظر می‌رسد بین ویژگی‌های جمعیت شناختی و نگرش‌های دینی رابطه وجود داشته باشد.
- ۲- به نظر می‌رسد بین جامعه پذیری مذهبی و نگرش‌های دینی افراد رابطه وجود داشته باشد.
- ۳- به نظر می‌رسد بین استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی و نگرش‌های دینی افراد رابطه وجود داشته باشد.
- ۴- به نظر می‌رسد بین میزان مادیگرایی و نگرش‌های دینی افراد رابطه وجود داشته باشد.
- ۵- به نظر می‌رسد بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی افراد و نگرش‌های دینی آنها رابطه وجود داشته باشد.

چهارچوب روش تحقیق

روش مورد استفاده در این تحقیق، روش پیمایش بوده و برای جمع آوری اطلاعات از پرسشنامه استفاده شده است. جامعه آماری مورد مطالعه، دانشجویان شاغل به تحصیل در دانشکده ادبیات و علوم انسانی و دانشکده مهندسی دانشگاه شیراز در سال تحصیلی ۷۹-۱۳۷۸ بوده که جمعاً برابر با ۵۱۴۷ نفر بوده است. از مجموع افراد، ۲۹۷۷ نفر در دانشکده ادبیات و علوم انسانی و ۲۱۷۰ نفر در دانشکده مهندسی اشتغال به تحصیل داشته‌اند. (معاونت آموزشی دانشگاه شیراز، ۱۳۷۸: ۱۲۱). در این تحقیق از روش نمونه‌گیری تصادفی

سیستماتیک استفاده شده است. حجم نمونه ۴۰۰ نفر بوده که بر اساس فرمول کوکران و جدول نمونه مقتضی بر حسب دقت و میزان همگنی جمعیت و در سطح اطمینان ۹۵ درصد بدست آمده است (دواس، ۱۳۷۶:۷۹). با توجه به این که تعداد جامعه آماری ۵۱۴۷ نفر بوده و ۴۰۰ نفر از جمعیت به عنوان نمونه انتخاب شده است، بنابراین نسبت نمونه گیری $13,87=12,87$ انتخاب شده است.

داده‌های جمع آوری شده پس از کد گذاری وارد کامپیوتر شد و و با استفاده از نرم افزار spss تحت windows کار استخراج و تجزیه و تحلیل اطلاعات شروع شد. روش‌های آماری مورد استفاده؛ شامل خی دو، تاوکندال، تحلیل پراکنش یک طرفه و چند طرفه، ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون بوده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

بررسی فرضیه یک: به نظر می‌رسد بین ویژگی‌های جمعیت شناختی (سن، جنس، نوع دانشکده، وضعیت تاهل و مقطع تحصیلی) و نگرش‌های دینی رابطه وجود داشته باشد.

جدول ۱: آزمون مقایسه میانگین نمره نگرش دینی بر حسب گروه‌های سنی

گروه‌های سنی	فراوانی	میانگین نمره نگرش دینی	انحراف معیار	مقدار F	سطح معنی داری
گروه یک (۱۸-۲۲)	۱۶۳	۴۷,۴۵	۱۱,۸۹	۳,۰۷	۰,۰۰۲
گروه دو (۲۳-۳۰)	۱۳۸	۵۰,۳۰	۱۰,۲۰		
گروه سه (۳۱-۴۰)	۴۰	۵۴,۶۵	۱۰,۷۶		

جدول یک نشان دهنده میانگین نمره نگرش دینی دانشجویان بر حسب گروه‌های سنی است. آزمون F در سطح معنی داری ۰,۰۰۲ بیانگر تفاوت معنی دار بین گروه‌هاست و چنانکه داده‌های جدول نشان می‌دهد، میانگین نمره نگرش دینی اولین گروه سنی ۴۷,۴۵، دومین گروه ۵۰,۳ و سومین گروه ۵۴,۶۵ است.

جدول ۲: آزمون مقایسه میانگین نمره نگرش دینی بر حسب جنسیت

جنسیت	فراوانی	میانگین نمره نگرش دینی	انحراف معیار	مقدار T	سطح معنی داری
زنان	۱۲۹	۵۳,۱۳	۱۱,۸۹	۴,۱۲	۰,۰۰۰
مردان	۲۱۲	۴۶,۲۴	۱۰,۷۶		

جدول دو نشان دهنده میانگین نمره نگرش دینی دانشجویان بر حسب جنسیت است. بر اساس مطالعات پیشین و چارچوب تئوریک تحقیق انتظار این بود که نگرش دینی دانشجویان دختر در مقایسه با دانشجویان پسر قویتر باشد. برای اثبات این مدعا از آزمون T

استفاده شد. آزمون T در سطح معنی داری ۰,۰۰۰ بیانگر تفاوت معنی دار بین دو گروه است و چنان‌که داده‌های جدول نشان می‌دهد، میانگین نمره نگرش دینی دانشجویان دختر ۵۳,۱۳ است که در مقایسه با میانگین نمره دانشجویان پسر (۴۶,۲۴) بالاتر است.

جدول ۳: آزمون مقایسه میانگین نمره نگرش دینی بر حسب نوع دانشکده

دانشکده	فراوانی	میانگین نمره نگرش دینی	انحراف معیار	مقدار T	سطح معنی داری
علوم انسانی	۱۹۶	۵۰,۴۵	۱۱,۸۹	۳,۰۷	۰,۰۰
مهندسی	۱۴۵	۴۶,۶۵	۱۰,۷۶		

جدول سه نشان دهنده میانگین نمره نگرش دینی دانشجویان بر حسب نوع دانشکده است. پیش فرض تحقیق این بود که نگرش دینی دانشجویان علوم انسانی در مقایسه با دانشجویان مهندسی قویتر است. برای اثبات این پیش فرض از آزمون T استفاده شد. آزمون T در سطح معنی داری ۰,۰۰ بیانگر تفاوت معنی دار بین دو گروه است و چنان‌که داده‌های جدول نشان می‌دهد، میانگین نمره نگرش دینی دانشجویان علوم انسانی ۵۰,۴۹ است که در مقایسه با میانگین نمره دانشجویان مهندسی (۴۶,۶۵) مقداری بالاتر است.

جدول ۴: آزمون مقایسه میانگین نمره نگرش دینی بر حسب وضعیت تاهل

وضعیت تاهل	فراوانی	میانگین نمره نگرش دینی	انحراف معیار	مقدار T	سطح معنی داری
مجرد	۲۹۶	۴۸,۲۱	۱۱,۳۲	-۲,۷۲	۰,۰۰۷
متاهل	۴۳	۵۳,۳۰	۱۲,۵۵		

جدول ۴ نشان دهنده میانگین نمره نگرش دینی دانشجویان بر حسب وضعیت تاهل است. آزمون T در سطح معنی داری ۰,۰۰۷ نشان می‌دهد، تفاوت معنی دار بین دو گروه است. میانگین نمره نگرش دینی دانشجویان مجرد ۴۸,۲۱ است در حالی‌که میانگین نمره دانشجویان متاهل ۵۳,۳۰ است. این فرضیه در تحقیقات پیشین تایید شده است.

جدول ۵: آزمون مقایسه میانگین نمره نگرش دینی بر حسب مقاطع تحصیلی

مقاطع تحصیلی	فراوانی	میانگین نمره نگرش دینی	انحراف معیار	مقدار T	سطح معنی داری
فوق دیپلم	۳	۵۷	۲۶۵	۷,۶۸	۰,۰۰۰۶
لیسانس	۲۸۲	۴۹,۷۱	۱۱,۱۵		
فوق لیسانس	۴۵	۴۲,۹۶	۱۲,۶		

جدول ۵ نشان دهنده میانگین نمره نگرش دینی دانشجویان بر حسب مقاطع تحصیلی است. از آنجایی که تعداد گروه‌های مورد بررسی بیش از دو گروه است نمی‌توان از T-tset استفاده کرد، بنابراین در چنین مواردی باید از Scheff- test استفاده کرد. نتایج آزمون نشان می‌دهد در سطح معنی داری ۰,۰۰۰۶ بین دو گروه ۲ و ۳ تفاوت معنی داری وجود دارد و بین گروه ۱ و ۳، ۱ و ۲ تفاوت معنی داری وجود ندارد. مقدار F برابر ۷,۶۸ است. این فرضیه در تحقیقات پیشین نیز تایید شده که با افزایش تحصیلات، میزان دینداری کاهش می‌یابد. بررسی فرضیه دوم: به نظر می‌رسد بین جامعه پذیرنده مذهبی و نگرش دینی رابطه وجود داشته باشد.

جدول ۶: همبستگی بین جامعه پذیرنده مذهبی و نگرش دینی

متغیر	R	R ²	ضریب	خطای استاندارد	ضریب	T.Value	Sig.T
جامعه پذیرنده مذهبی	0.76	0.57	0.76	۷.۷۶	0.76	0.۰۰۰	۱۹.۴۸
عدد ثابت					۸.۳۹	۰/۰۰۰	۳.95

Sig F = 0.000 df = 1.287

جدول فوق رابطه بین جامعه پذیرنده مذهبی و نگرش دینی را بررسی می‌کند. با توجه به سطح معنی داری Sig F = 0.00، رابطه معنی داری بین دو متغیر وجود دارد، مقدار ضریب Beta معادل ۰,۷۶ است که نشان می‌دهد، جهت رابطه مثبت است یعنی این که هر قدر میزان جامعه پذیرنده مذهبی افزایش پیدا کند، میزان نگرش دینی هم افزایش می‌یابد.

جدول ۷: بررسی رابطه بین خانواده مذهبی و نگرش دینی

متغیر	R	R ²	خطای استاندارد	ضریب B	Beta	T.value	Sig.T
خانواده مذهبی	۰.۶۱	۰.۳۸	۸.۸۹	۰.۷۵	۰.61	۱.81	۰.۰۰
عدد ثابت				۱۹.84		۷.۲۰	۰.۰۰

Sig f = 0.000 df = 1.195

همان طوری که جدول بالا نشان می‌دهد، در این قسمت رابطه بین دو متغیر خانواده مذهبی و نگرش دینی مورد بررسی قرار گرفته است که سطح معنی داری جدول بیانگر رابطه معنی دار بین دو متغیر است. مقدار R برابر با ۶۱ درصد است که ضریب Beta جهت آن را مثبت نشان می‌دهد. ضریب Beta نشان می‌دهد که رابطه بین دو متغیر مثبت و قوی است، به عبارتی هر چقدر خانواده مذهبی تر باشد، فرزندان از نگرش دینی قوی تری برخوردار خواهند بود. ضریب تعیین نشان می‌دهد این متغیر ۳۸ درصد از تغییرات متغیر نگرش دینی را تبیین می‌کند و تفسیر ضریب B این است که به ازای یک واحد تغییر در متغیر مستقل، متغیر وابسته ۷۵ درصد تغییر می‌کند.

بررسی فرضیه سوم: به نظر می‌رسد بین استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی و نگرش دینی رابطه وجود داشته باشد.

جدول ۸: همبستگی بین استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی و نگرش دینی

Sig.T	T.Value	ضریب	خطای استاندارد	ضریب B	R ²	R	متغیر
17.33	0.۰۰	0.71	8.13	2.45	0.51	0.71	استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی
30.64	۰/۰۰۰			32.4			عدد ثابت

df=1.293

Sig F=0.00

جدول فوق رابطه بین استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی و نگرش دینی را بررسی می‌کند. با توجه به سطح معنی داری Sig F =0.000، رابطه معنی داری بین دو متغیر وجود دارد، مقدار ضریب رگرسیون ۰٫۷۱ است و نشان می‌دهد، جهت رابطه مثبت است یعنی این که هر قدر میزان جامعه پذیری مذهبی افزایش پیدا کند، میزان نگرش دینی هم افزایش خواهد یافت. مقدار ضریب B برابر ۲٫۴۵ است که نشان می‌دهد به ازاء یک واحد تغییر در متغیر مستقل، متغیر وابسته ۲٫۴۵ درصد تغییر می‌کند.

بررسی فرضیه چهارم: به نظر می‌رسد بین مادیگرایی و نگرش دینی رابطه وجود دارد.

جدول ۹: همبستگی بین میزان مادیگرایی و نگرش دینی

Sig.T	T.value	Beta	ضریب B	خطای استاندارد	R ²	R	متغیر
۰.۰۰	-۵.۶۷	-0.36	-2.13	۱۰.۷۸	0.۱۳	۰.۳۶	میزان مادیگرایی
۰.۰۰	۲۰.۴۲		۶۷.۷۶				عدد ثابت

df =1.215 Sig F=0.000

جدول فوق رابطه بین دو متغیر میزان مادیگرایی و نگرش دینی را بررسی می‌کند. با توجه به سطح معنی داری ۰.000، رابطه بین دو متغیر معنی دار است که مقدار ضریب رگرسیون 0.۳۶ و ضریب Beta برابر با -۰.۳۶ است که بیانگر جهت منفی رابطه است، یعنی این که هر چه قدر میزان مادیگرایی افزایش پیدا می‌کند میزان نگرش دینی کاهش پیدا می‌کند و بالعکس. ضریب تعیین نشان می‌دهد ۱۳ درصد از واریانس متغیر وابسته ناشی از متغیر میزان مادیگرایی است. به عبارت دیگر، ۸۷ درصد از تغییرات این متغیر تابع متغیرهای دیگر است.

بررسی فرضیه پنجم: به نظر می‌رسد بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی (درآمد، هزینه، تحصیلات پدر و مادر، شغل پدر و مادر) و نگرش‌های دینی رابطه وجود داشته باشد.

جدول ۱۰: بررسی رابطه بین میزان درآمد و نگرش دینی

Sig.T	T.value	Beta	ضریب B	خطای استاندارد	R ²	R	متغیر
0.004	-2.92	-0.17	-2.78	11.42	0.03	0.17	میزان درآمد
0.000	71.15		49.19				عدد ثابت

df=1.282 Sig f=0.004

بر اساس داده‌های جدول فوق که رابطه بین میزان درآمد و نگرش دینی را بررسی می‌کند در سطح معنی داری کمتر از ۱ درصد بین دو متغیر رابطه معنی داری وجود دارد. R² جدول

مقدارش برابر با ۳ درصد است که تفسیرش این است که تنها ۳ درصد از تغییرات متغیر وابسته، توسط این متغیر تبیین می‌شود. ضریب Beta جهت رابطه را منفی نشان می‌دهد که معنی‌اش این است، هر چقدر میزان درآمد بالا برود نگرش دینی ضعیف می‌شود. تفسیر ضریب B این است که اگر یک واحد تغییر در متغیر مستقل ایجاد شود ۷۸٫۲- واحد تغییر در متغیر وابسته، ایجاد می‌شود.

جدول ۱۱: بررسی رابطه بین میزان هزینه و نگرش دینی

متغیر	R	R ²	خطای استاندارد	ضریب B	Beta	T.value	Sig.T
میزان هزینه	0.27	0.07	11.23	-2.88	-0.27	-4.76	0.000
عدد ثابت				52.38		50.14	0.000

df=1.285 Sig f=0.000

جدول فوق رابطه بین میزان هزینه و نگرش دینی را بررسی می‌کند. با توجه به سطح معنی داری ۰۰۰۰، رابطه بین دو متغیر معنی دار است که مقدار ضریب رگرسیون ۰٫۲۷ و ضریب Beta برابر با ۰٫۲۷- است که بیانگر جهت منفی رابطه است، یعنی این که هر قدر میزان هزینه افزایش می‌یابد میزان نگرش دینی کاهش پیدا می‌کند و بالعکس. ضریب B نشان می‌دهد بایک واحد تغییر در متغیر مستقل، ۲٫۸۸- واحد تغییر در متغیر وابسته، ایجاد خواهد شد.

جدول ۱۲: بررسی رابطه بین میزان تحصیلات پدر و نگرش دینی

متغیر	R	R ²	خطای استاندارد	ضریب B	Beta	T.value	Sig.T
تحصیلات پدر	0.05	0.02	11.73	-0.09	-0.05	-0.84	0.40
عدد ثابت				49.45		41.85	0.000

df=1.320 Sig f=0.339

جدول فوق رابطه بین میزان تحصیلات پدر و نگرش دینی را بررسی می‌کند. با توجه به این که سطح معنی داری بیشتر از ۰٫۰۵ است رابطه معنی داری بین دو متغیر مشاهده نمی‌شود.

جدول ۱۳: بررسی رابطه بین میزان تحصیلات مادر و نگرش دینی

متغیر	R	R ²	خطای استاندارد	ضریب B	Beta	T.value	Sig.T
تحصیلات مادر	0.04	0.00	11.62	-0.08	-0.036	-0.65	0.517
عدد ثابت				29.24		47.49	0.000

df=1.329 Sig f=0.517 جدول بالا رابطه بین دو متغیر تحصیلات مادر و نگرش دینی را بررسی می‌کند. سطح معنی داری جدول حکایت از این دارد که رابطه معنی داری بین دو متغیر وجود ندارد. سطح معنی داری می‌بایست زیر ۰٫۰۵ باشد تا بتوان بر اساس آن در مورد رابطه بین دو متغیر قضاوت کرد.

جدول ۱۴: بررسی رابطه بین شغل پدر و نگرش دینی

Sig F	مقدار F	خطای استاندارد	میانگین نمره نگرش دینی	فراوانی	گروه‌های شغلی
۰,۱۹	۱,۴۹	۱,۴۱	۴۹,۸۴	۵۰	۱
		۱,۱۱	۴۹,۸۳	۹۴	۲
		۱,۴۱	۵۰,۴	۸۴	۳
		۱,۹۱	۴۶,۲۶	۳۸	۴
		۳,۴۳	۵۳	۶	۵
		۲,۹۶	۴۸,۶۴	۱۱	۶

با توجه به پیش فرض تحقیق انتظار رابطه بین دو متغیر وجود داشت اما چنان که سطح معنی داری جدول نشان می‌دهد رابطه معنی داری بین دو متغیر وجود ندارد. سطح معنی داری می‌بایست کمتر از ۰,۰۵ باشد.

جدول ۱۵: بررسی رابطه بین شغل مادر و نگرش دینی

Sig F	مقدار F	خطای استاندارد	میانگین نمره نگرش دینی	فراوانی	گروه‌های شغلی
۰,۷۶	۰,۵۲	۰,۷۱	۴۹,۱۳	۳۷۸	۱
		۹	۳۹	۲	۲
		۳,۲۹	۴۵,۵	۶	۳
			۵۴	۱	۴
		۱,۸۳	۴۸,۶۲	۳۴	۵
				۰	۶
		۵,۲۱	۵۲,۳۳	۳	۷

چنان که سطح معنی داری جدول نشان می‌دهد رابطه معنی داری بین دو متغیر وجود ندارد. سطح معنی داری می‌بایست کمتر از ۰,۰۵ باشد تا بتوان بر اساس آن رابطه بین دو متغیر را تعیین نمود.

جدول ۱۶: معادله رگرسیون چند متغیره به روش گام به گام، جهت تبیین متغیر وابسته (نگرش دینی)

مرحله	نام متغیر	R	R ²	خطای استاندارد	ضریب B	ضریب Beta	مقدار افزوده شده R ² به نسبت به مرحله قبل	T. value	Sig. T
اول	جامعه پذیری مذهبی	0.78	.767	6.259	0.861	0.67		9.6	0.000
دوم	میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی	0.89	0.790	5.956	0.747	0.24	0.024	3.6	0.000
سوم	هزینه خانوار	0.90	0.802	5.825	1.65	-0.012	0.012	-2.2	0.027
	عدد ثابت			-1.654				1.35	0.181

Sig f=0.000 90 df=1.

جدول شماره ۱۶ با استفاده از معادله رگرسیون مرحله به مرحله متغیر وابسته را بررسی نموده است. در این معادله سه متغیر وارد معادله شده که متغیرهای جامعه پذیری مذهبی، میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی و هزینه خانوار در سه مرحله توانسته‌اند جمعاً ۸۰ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کنند.

متغیر جامعه پذیری مذهبی اولین متغیری است که وارد معادله رگرسیون شده است. در اولین مرحله ۷۶۷ هزارم (حدود ۷۷ درصد) از تغییرات متغیر وابسته توسط این متغیر تبیین شده است. ضریب Beta با ۶۷ درصد جهت رابطه را مثبت نشان می‌دهد. به عبارتی هر چقدر میزان جامعه پذیری مذهبی بالا می‌رود، نگرش دینی هم بالا می‌رود. سطح معنی داری $\text{Sig} = ۰,۰۰۰$ با $T.\text{value} = ۹,۵۸$ نشان می‌دهد رابطه بین دو متغیر معنی دار است.

دومین متغیری که وارد معادله شده، متغیر میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی است. R^2 نشان می‌دهد با ورود این متغیر جمعاً ۷۹ درصد از تغییرات متغیر وابسته تبیین شده است. مقدار افزوده شده به R^2 نسبت به مرحله قبل برابر با ۲۴ هزارم (بیش از ۲ درصد) است که ضریب Beta نشان می‌دهد جهت رابطه مثبت است یعنی هر چقدر میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی بالا می‌رود، نگرش دینی هم افزایش می‌یابد. سطح معنی داری $\text{Sig} = ۰,۰۰۲$ با مقدار T برابر ۳,۶۰ رابطه معنی داری را بین دو متغیر نشان می‌دهد.

سومین متغیری که وارد معادله رگرسیون شده، متغیر هزینه خانوار است. R^2 نشان می‌دهد با ورود این متغیر به معادله، جمعاً ۸۰.۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته توسط متغیرها مورد استفاده در این تحقیق تبیین نمی‌شود. ضریب Beta منفی است که نشان می‌دهد با افزایش میزان هزینه، نگرش دینی میل به کاهش می‌یابد. مقدار افزوده شده به R^2 نسبت به مرحله قبل ۱۲ هزارم (بیش از ۱ درصد) است.

نهایتاً سطح معنی داری $\text{Sig } f = 0.00$ بیانگر رابطه معنی دار بین متغیرهای مستقل و وابسته موجود در معادله است.

نتیجه گیری

تحقیق حاضر، با هدف بررسی نگرش دینی دانشجویان دانشگاه شیراز صورت گرفته که به همین منظور، ابتدا مطالعات انجام شده پیرامون نگرش دینی مورد بررسی قرار گرفت و سپس نظریات مرتبط با تحقیق بررسی شد. چارچوب نظری تحقیق، تلفیقی از نظریات وبر، اینگلهارت، هالامی و آرچیل است که بر ارتباط بین عواملی نظیر پایگاه اقتصادی- اجتماعی، جامعه‌پذیری مذهبی، استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی و میزان مادیگرایی با نگرش دینی تاکید دارد.

حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۴۰۰ نفر تعیین شده که همین تعداد پرسشنامه، از دانشجویان دانشکده‌های ادبیات و علوم انسانی و مهندسی تکمیل گردیده است. متغیرهای مستقل تحقیق شامل پایگاه اقتصادی - اجتماعی دانشجویان، جامعه‌پذیری مذهبی، استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی، میزان مادیگرایی و متغیرهای جمعیت شناختی و متغیر وابسته شامل نگرش دینی بوده که از ترکیب اعتقادات دینی، شناخت‌های دینی و شعائر دینی بدست آمده است.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد بر اساس متغیرهای جمعیت شناختی تفاوت معنی داری بین نگرش دینی دانشجویان وجود داشته است. چنان‌که بر اساس نوع دانشکده، نگرش دینی دانشجویان شاغل به تحصیل در دانشکده ادبیات و علوم انسانی از دانشجویان مهندسی قویتر بوده ضمن آنکه نگرش دینی دانشجویان متأهل از دانشجویان مجرد و دانشجویان دختر از دانشجویان پسر قویتر بوده است. همچنین بررسی رابطه بین مقطع تحصیلی و سن با نگرش دینی نشان می‌دهد هر قدر مقطع تحصیلی و سن افزایش می‌یابند، نگرش دینی روبه پایین میل می‌کند. در تحقیقات پیشین و چارچوب نظری تحقیق نیز این یافته‌ها تایید شده‌اند.

یافته‌های تحقیق رابطه مثبتی را بین متغیرهای جامعه‌پذیری مذهبی و میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی با نگرش دینی، نشان می‌دهد ضمن آنکه بین میزان مادیگرایی و نگرش دینی رابطه منفی را نشان می‌دهد جهت سهولت بررسی متغیر پایگاه اقتصادی - اجتماعی بین ابعاد آن و نگرش دینی بررسی صورت گرفته که نتایج نشان می‌دهد بین شغل و تحصیلات پدر و مادر و نگرش دینی رابطه معنی داری وجود ندارد اما بین هزینه و درآمد و نگرش دینی رابطه معنی داری وجود دارد. یافته‌های تحقیق دقیقاً با چارچوب نظری تحقیق هماهنگی دارد و نشان از انتخاب صحیح نظریات مورد استفاده دارد.

نهایتاً برای تبیین متغیر وابسته از رگرسیون چند متغیره استفاده شده که نتایج نشان می‌دهد، جهت تبیین متغیر وابسته، سه متغیر جامعه‌پذیری مذهبی، میزان استفاده مذهبی از وسایل ارتباطی و میزان هزینه وارد معادله شده که جمعاً این سه متغیر توانسته‌اند حدود ۸۰ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین نمایند.

منابع فارسی

- اینگلهارت، رونالد (۱۳۷۳). تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی. ترجمه مریم، وتر، تهران: کویر.
- ایوان یازیک، حداد و آدیرت لومیس (۱۳۷۱). گسترش ارزشهای اسلامی در ایالت متحده آمریکا. ترجمه افضل وثوقی، تهران: سازمان مدارک فرهنگ انقلاب اسلامی.
- پارسا، کی آرش (۱۳۷۷). بررسی تأثیر جریان نوسازی بر معرفت دینی ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد بخش جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز.
- رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۷). توسعه و تضاد. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- طالبان، محمدرضا (۱۳۷۸). خانواده، دانشگاه و جامعه پذیری مذهبی، نامه علوم اجتماعی دانشگاه تهران، شماره ۱۳.
- فروند، ژولین (۱۳۶۸). جامعه‌شناسی ماکس وبر. ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران: رایزن.
- موتلو، کیهان (۱۳۷۲). بررسی عقاید مذهبی دانشجویان دانشگاه آنکارا، ترجمه غلامرضا غفاری، مجله فرهنگ توسعه، شماره ۲۸.
- همیلتون، ملکم (۱۳۷۷). جامعه‌شناسی دین. ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات تبیان.

منابع انگلیسی

- Hallahmi, B. & micheal Argyle (1997). The psychology of Religious Behavior, Belief & experience. London, by Routlege.
- Inglehart, Roland (1981) Post materialism in an environment of insecurity, American political science, Vol. 75.
- Johnston, Ronald (1988). Religion in society. USA, Prentice Hall.
- Odea, Tomas F. (1966). The sociology of religion. USA, Prentice Hall.
- Swatos, W (1998) Encyclopedia of religion and society. JR Edditor, Altamira Press.
- Van Det. J. & Elinor Scarbroug (1998) The impact of values. Great Britian, Oxford University Press. First Published.
- Weber, Max (1963). The sociology of religion. Ephraim, Fiscoff London Methuen.